

**KÜLTÜR, SAĞLIK VE FELSEFE: NİETZSCHE’NİN
ERKEN DÖNEM ÇALIŞMALARINDA
KÜLTÜREL SAĞLIK MESELESİ VE
KÜLTÜR HEKİMİ OLARAK FİLOZOF**

CULTURE, HEALTH AND PHILOSOPHY: CULTURAL
HEALTH IN THE EARLY WORKS OF NIETZSCHE
AND THE PHILOSOPHER AS CULTURAL PHYSICIAN

Sever IŞIK

94

KÜLTÜR, SAĞLIK VE FELSEFE: NİETZSCHE’NİN ERKEN DÖNEM ÇALIŞMALARINDA KÜLTÜREL SAĞLIK MESELESİ VE KÜLTÜR HEKİMİ OLARAK FİLOZOF

CULTURE, HEALTH AND PHILOSOPHY: CULTURAL HEALTH IN THE EARLY WORKS OF NIETZSCHE AND THE PHILOSOPHER AS CULTURAL PHYSICIAN

Sever IŞIK¹

2

Anahtar Kelimeler:

Kültür

Sağlık

Filozof

Hekim

Deha

Keywords:

Culture

Health

Philosopher

Physician

Genius

ÖZ

Kültür, Nietzsche’nin erken dönem çalışmalarındaki esas ilgi alanını oluşturur. Bu dönemde filozofu kültür hekimi olarak tanımlar. Bir kültür hekimi olarak filozofun öncelikli görevi çağın kültürünü teşhis etmek ve akabinde tedavi etmektir. Kültürel meseleleri tıbbi bir yaklaşımla ele alan ve çağın kültürel gelişmelerini birer semptom olarak okuyan Nietzsche’ye göre çağın kültürü hastalıklı bir kültürdür. Bu nedenle ilk dönem eserlerinde Alman kültür idealine sıkı eleştiriler yöneltir. Zamanın kültürel manzarasını “kültürel barbarlık” olarak değerlendirir. Ona göre egemen sahte kültürün üstesinden ancak sağlıklı gerçek bir kültürle gelinebilir. Sağlıklı bir kültürün yaratılması ise ancak seçkin insanın (dehanın) yaratılması ve eğitim hayatında antik Yunanların model alınmasıyla mümkün olacaktır. Bir çağın kültürü ancak dehanın eserinde görünürlük kazanır. Kültürün asli görevi ve gayesi yüksek insanların yaratılmasıdır. Bu amaçla bir kültürel yenilenmeye ihtiyaç vardır. Nietzsche’nin bu seçkin kültür ideali ve insan ideali antidemokratik bir karaktere sahiptir. Onun sağlıklı kültür ideali başlangıçtan itibaren kitlelere ve onların eğitime karşı derin bir antipati içerir. Nietzsche yaşamı boyunca yüksek/seçkin insanları özlemiş, onları beklemiş ve onlar için yazmıştır.

ABSTRACT

Culture constitutes the main area of interest in Nietzsche’s early works. In this period, he defines the philosopher as a physician of culture. As a cultural physician, the philosopher’s primary task is to diagnose culture of the age and subsequently to offer a form of treatment. According to Nietzsche, who treats cultural issues with a medical approach and reads the cultural developments of the age as symptoms, the culture of the age is a diseased culture. For this reason, in his early works, he strongly criticizes the German cultural ideal. He evaluates the cultural landscape of the time as “cultural barbarism”. For Nietzsche, the prevailing pseudo-culture can be overcome only through the creation of a healthy and genuine culture. The formation of such a healthy culture is possible solely through the cultivation of exceptional individuals (geniuses) and by adopting the educational model of ancient Greece. The culture of an age becomes visible only in the works of genius. Thus, the essential task and ultimate purpose of culture is the creation of higher human beings, which necessitates a process of cultural renewal. Nietzsche’s elitist ideal of culture and man has an anti-democratic character. From the very beginning, his ideal of a healthy culture includes a deep antipathy towards the masses and their education. Nietzsche longed for higher or exceptional individuals, awaited them, and wrote for their sake.

¹Doç. Dr. Gaziantep Üniversitesi
Fen-Edebiyat Fakültesi
Felsefe Bölümü, Gaziantep,
severquista@gmail.com.
ORCID:000-0002-8401-2353

Alıntılanmak için/Cite as: Işık
S. (2026) Kültür, Sağlık Ve
Felsefe: Nietzsche’nin Erken
Dönem Çalışmalarında Kültürel
Sağlık Meselesi Ve Kültür
Hekimi Olarak Filozof, Çukurova
Üniversitesi Sosyal Bilimler
Enstitüsü Dergisi, s.1-14

GİRİŞ

Çağdaş felsefi düşünceyi derinden etkilemiş olan Nietzsche, “kültür savaşçısı” adını hak edecek ölçüde daima kültürle ilgilenmiş, yaşamı boyunca çağının kültürünü gözlemlemeye, analiz etmeye, değerlendirmeye ve yozlaştığını düşündüğü kültürü alt etmeye çalışmıştır. 1869’da Basel Üniversitesinde filoloji profesörü olarak işe başlayan ve daha akademik yaşamın içindeyken Alman kültür dünyasının içinde bulunduğu durumdan hayal kırıklığına uğramış olan huzursuz filozof, 1879’da sağlık problemleri nedeniyle istifa ettikten sonra da aynı hâletiruhiye içinde olan kültür dünyasını yakından izlemeye devam eder; çağının kültürel meselelerini başlıca mevzu edindiği erken dönem metinlerinde kültür dünyasındaki düşüşe ve eğitim düzenine adeta ateş püskürür. Nietzsche, bu döneme ait çalışmalarında öncelikle Alman kültür dünyasına münhasır görünen kültürel dekadansa dair tespitlerini daha sonraki eserlerinde daha ayrıntılandırarak, derinleştirecek ve tüm Batı kültür dünyasına teşmil edecektir. Çağın kültür dünyasına hakim olan değerlerin ve eğilimlerin değerlendirilmesinden hareketle Batı kültürünün hastalıklı olduğu yargısında bulunacaktır. Onun nazarında zamana damga vuran dekadan değerler Batı düşüncesine içkin bir eğilimin zorunlu neticesi olan ve onun daha sonra “Tanrı’nın ölümü” metaforuyla dile getireceği nihilizm hastalığının semptomlarıydı. Nietzsche’nin asli felsefi çabası olan “tüm değerlerin yeniden değerlendirilmesi” projesi “Tanrı’nın ölümü”nün en yetkin ifadesi olduğu bu kültür krizinin üstesinden gelme, kültüre şifa verme girişimi olarak okunabilir. Erken dönemden itibaren filozofu kültürün “hekimi” olarak gören Nietzsche, bir sağlık savaşçısı olarak hastalıklı olarak gördüğü mevcut kültüre ve yaşama karşı mevzilenir. Sahip olduğu “klinik bakış açısı” (Ahern, 1995, s. 6, 1) sebebiyle onun kültür analizine daima güçlü bir tıbbi söz varlığı eşlik eder. Kültür yaşamına dair analizlerinde yoğun bir şekilde sağlık, hastalık, iyileşme, tedavi, güçsüzlük, bitkinlik, çöküş vb. kavramları kullanır. Kültür hekimi olarak filozofun görevi evveleminde çağın kültürünü teşhis ve tedavi etmektir. Bu nedenle hekim-filozof kendi analizini yapmak için nesnesine tıbbi bir yaklaşım sergiler. Bu amaçla kültürün tüm unsurlarını ahlakı ve dini (Nietzsche, 2019), sanatı (Nietzsche, 1994)

tüm felsefeyi (Nietzsche, 2019) semptomatik bir okumaya tabi tutar; semptomlardan hareketle tanısını koyduğu hastalığa müdahale etmeye ve iyileştirmeye çalışır.

Bir kültür hekimi olarak çağını teşhis etmeye girişen Nietzsche, ilk çalışmalarında Batı kültür ve bilim dünyasında yükselişte olan tarihselcilik, bilimselcilik, devletin bürokratikleşmesi, politikanın kültürün aleyhine yükselişi ve mevzi kazanması, eşitliğin yükselişi ve demokratik hareketin gelişimi, siyasetin seçkin olanın değil kitlenin mutluluğuna odaklanması, kitle eğitiminin yaygınlaşması, kamuoyunun ön plana çıkışı ve kitle kültürünün oluşumu gibi modernliğin en önemli tezahürleri olan eğilimleri kültürel çöküşün belirtileri olarak değerlendirir. Ona göre sağlıklı bir kültürden mahrum, bigâne ve bihaber olan çağın kültür olarak adlandırdığı şey gerçekte kültür yoksunluğu olan barbarlıktan başka bir şey değildir. Onun için çağın insanını, bu insanın değer verdiği tüm sanatsal, felsefi, etik, dini ve politik kültürü amansızca hastalıklı bulur ve “küçük” şeyler olmakla niteler. Buna karşın kendi alternatiflerini ise “büyük sağlık”, “büyük politika”, “üst(ün) insan” vb. adlandırmalarda olduğu gibi sürekli büyüklük sıfatlarıyla vasıflandırır. Kültür dahil yaşamın bütün veçhelerini kuşatan “büyük sağlığa” (Nietzsche, 2003c, s. 261) kavuşmayı kendi sağlık ideali olarak belirler. Büyük sağlık aynı zamanda söz konusu kültürel hastalıkları ve barbarlığı beraberinde getiren “hastalıklı modernliğin” (Young, 2017, s. 636) aşılması eylemi olacaktır.

Nietzsche’ye göre çağın kültürünün sağlık derecesini belirlemeye, çağın ve toplumun kaderi hakkında doğru bir yargıya ulaşmaya çalışan ve bunu yapmakla yükümlü olan filozof bu görevi ancak kendi çağını başka çağlarla mukayese ederek yapabilir (Nietzsche, 2003). Nietzsche’nin de zamane değerleri, kişi ve kurumları mukayese etmek, mevcut değerlerin sağlıklı olup olmadığına karar vermek için sürekli başvurduğu sağlıklı çağ/kültür örneği ve standardı daima Antik Yunanlılar olmuştur. Çünkü Nietzsche’ye göre onlar insanlığın bugüne dek tanıdığı en yüksek insan tipini yaratmışlardır (Nietzsche, 2002). “Ah şu Yunanlılar! Onlar nasıl yaşayacaklarını bilirlerdi” (Nietzsche, 2003c, s. 16) diyen Nietzsche için onlar sağlıklı bir yaşamın en ideal örneğiydiler ve yaşamı boyunca da öyle kaldılar. Ancak

Nietzsche için sağlıklı kültür ve yaşamın örneği olan Yunanlıların Sokrates öncesi Yunanlılar ve onların trajik kültürü olduğunu vurgulamak gerekir. Çağcıl kaygılarla Yunana bakan ve kendisini ilk trajik filozof olarak tanımlayan (Nietzsche, 1996) Nietzsche, orada bugünün kültür hastalığına çare ve kültür dünyası için sağlıklı bir model bulur.

Nietzsche'nin Batı kültürünün tüm hücrelerinde derinden sinmiş olan kültürel hastalığa asli devası ise büyük/seçkin insanın yaratılmasıdır. Nietzsche, yaşamı boyunca bu çözümü geliştirmiş, ayrıntılandırmış ama asla büyük insanları kültürün yaratıcıları ve sağaltıcıları olarak görmekten vazgeçmemiş; bu insanların yetişmesine mani olduğunu düşündüğü tüm etik-politik düzenlemelere şiddetle saldırmıştır. Doğada olduğu gibi kültür yaşamında da nihai amaç bu istisnai tiplere/örneklere ulaşmaktır. İlk dönem çalışmalarında kültürel sağlığı temin edecek bu seçkin insan tipini “dahi”, “kurtarıcı insan”, “gerçek insan” olarak adlandıran Nietzsche, daha sonraki metinlerinde ise onları “özgür ruh”, “üstün insan”, “geleceğin filozofları”, “iyi Avrupalılar” vb. şekillerde adlandırır. Filozof, yaşamı boyunca umudunu bu türden insanlara bağlayacak ve onlar için yazacaktır. Nietzsche'nin büyük bireyler lehine sunduğu argümanları ve savunusu açıkça halk karşıtı bir karaktere sahiptir. Bu nedenle kitle kültürüne olduğu kadar kitleleri önceleyen tüm rejimlere, kültür, kurum ve kurallara da şiddetle karşı çıkar.

İşte biz de bu makalenin sınırlı çerçevesi içinde bir kültür hekimi olarak Nietzsche'nin zamanının kültürünü nasıl teşhis ettiğini ve tedavisini nerede gördüğünü belirlemeye çalışacağız. Bunu yaparken zaman zaman atıf yapacak olsak da kendimizi onun erken dönem metinleriyle sınırlandıracağız. Bu kapsamda ilkin Nietzsche'nin çağının kültürüne hastalık teşhisi koyduğunu, akabinde tedavi amacıyla dehanın yaratılmasını ve antiklere dönüşü salık verdiğini göstermeye çalışacağız. Bu çerçeve içinde Nietzsche'nin olgunluk dönemi eserlerinde dile getirdiği ve savunduğu birçok düşüncenin ilk haliyle erken dönem eserlerinde ortaya konulduğunu ifade edecek, onun sunduğu kültür teşhisi ve tedavisinin antidemokratik karakterini ve bu tedavinin başka hastalıklara yol açma potansiyelini ise vurgulamakla yetineceğiz.

BİLDUNG'UN ÇÖKÜŞÜ VE KÜLTÜREL HASTALIKLARIN YÜKSELİŞİ

Nietzsche'nin erken dönem kültür meselesine dair ilk en derli toplu değerlendirmesini 1872'de Basel'de verdiği beş konferanstan oluşan Öğretim Kuramlarımızın Geleceği Üzerine adlı çalışmasında bulmak mümkündür. Nietzsche, burada Alman eğitim (*Bildung*) ideale ve tüm eğitim kurumlarına sert eleştiriler yöneltir. Onları asli görevlerini ifa etmemek, yüksek insan hedefinden sapmak, kültürel çöküşe sebep olmak ve sahte bireysellikleri teşvik etmekle suçlar. Ona göre Alman eğitimi görünüşte birbirine zıt ama “aynı derecede mahvedici” olan ve aynı sonuçta birleşen iki eğilim tarafından yönetilmektedir. İlk eğilim alabildiğine yaygınlaştırmak ve genişletmek suretiyle eğitimi herkese yaymaya çalışırken; eğitimi daraltmaya ve zayıflatmaya çalışan ikinci eğilim öğretimin en yüksek amaç ve iddialarından vazgeçip devletin hizmetine girmesini beklemektedir (Nietzsche, 2010a). Bu ikinci eğilim eğitimin bağımsızlığını yok ederken ilki kültürü “barbarlığa” götürecektir (Nietzsche, 2010a, s. 51). Kültürün kitleler düzeyine indirgenmesini bir çeşit barbarlık olarak nitelendiren Nietzsche'ye göre bu durum kültür dünyasında olması gereken tüm doğal hiyerarşi ve beğenilerin altını oyacak ve kültürel bir parçalanmaya yol açacaktır. Nietzsche'nin açıkça müşteki olduğu şey eğitim ve kültür idealinin eğitim dışı kurumlar, eğilim ve amaçlar tarafından yönlendirilmesi ve yönetilmesiydi. Bu nedenle devletin kendi varlığını koruma altına almak amacıyla eğitim ve öğretime müdahil olmasına, eğitimi yaygınlaştırmasına karşı çıkar (Nietzsche, 2010a); buna karşın “güçlü” ve “sağlıklı” insan tipini yaratacak bir eğitim ve kültür idealiyle, eğitim programı taslağı hazırlamayı amaçlar (Gori, 2019). Kültürün krallığına kültürel dejenerelerin dahil ve müdahil olması Nietzsche'nin kabul edebileceği bir şey değildi.

Nietzsche daha sonra 1873 ve 1876 arasında yayımlanmış olduğu *Zamana Aykırı Bakışlar* üst başlığını taşıyan *David Strauss: İtirafçı* ve *Yazar* (1873), *Tarihin Yaşam İçin Yararı ve Sakıncası* (1874), *Eğitimci Olarak Schopenhauer* (1874) ve *Richard Wagner Bayreuth'ta* (1876) da zamanın kültürel krizini ele alır. *Tragedyanın Doğuşu*'nun dramatik özgünlüğünden ve ardından gelen İnsanca, Pek İnsanca'nın epigramatik parlaklığından yoksun görünen

bu eserler Nietzsche'nin en fazla ihmal edilen eserleridir. Bu çalışmalar yaşam, sanat ve felsefe arasındaki ilişki; insanın gerçek benliği, karakteri ve yetiştirilmesi; eğitim, gerçek bilgelik ve salt bilgi/bilim arasındaki ilişki gibi Nietzsche'nin daha sonra da ilgileneceği kültürle yakından ilişkili birçok konuya dair önemli tartışmalar içerir (Breazeale, 1997). Bu nedenle *Zamana Aykırı Bakışlar* hem Nietzsche'nin kendi çağına bakışını hem de daha sonraki felsefi gelişimini anlamak açısından son derece önemlidirler. Bu çalışmalar onun “modernlerin yerleşik düşünce tarzlarından şiddetli bir kopuşu”nu ifade eder. İlerleme ve modernlik mitiyle çatışmaya giren Nietzsche, burada kendi döneminde yüceltilen ilerleme, tarihselcilik, akademik felsefe ve sanat anlayışına saldırır ve onları sarsar (Savater, 2008). Modernitenin kültürel krizine dair teşhisi ve çözümü eğitim meselesiyle doğrudan bağlantılı olan Nietzsche, *Zamana Aykırı Bakışlar*'da Kulturkampf'ı, Alman gençliğine hitap eden eğitim ve yetiştirme sorununu birçok perspektiften ele alır. Bu nedenle bu çalışmaların Nietzsche'nin kendi çağındaki düşünsel eğilimleri analiz ederek çağın kültürel hastalıklarını teşhis etme ve iyileştirme yönündeki ilk sürdürülebilir girişimi (Brooks, 2018) olduğu söylenebilir.

Zamana Aykırı Bakışlar'ın ilkinin, hatta tümünü “Kültürün Hekimi Olarak Filozof” adıyla yayınlamayı düşündüyse de şiddet metaforunu eserin “savaşçı” doğasına daha uygun bulan filozof, daha sonra bundan vazgeçmiş söz konusu çalışmanın ilkinin *David Strauss: İtirafçı* ve Yazar adıyla yayınlamıştır (Young, 2017, s. 251, Nietzsche, s.173). Nietzsche, bu çalışmasında 1835/36'da İsa'nın *Hayatı* adlı eseriyle “İsa'nın tarihi bir kişi ve ahlak öğretmeni olarak ‘mitolojik olmayan’ bir portresini sunmaya çalışan”, Genç Hegelci hareketle yakından özdeşleşmiş (Breazeale, 1997, s. xii) zamanın ünlü teolog ve filozofu David Friedrich Strauss'a sert bir saldırı girişiminde bulunur. Nietzsche'ye göre bu Strauss'a yönelik şahsi bir saldırı değildir. O, Strauss'u ve kitabını kamuoyunda var olan bir kültürel hastalığın semptomu olarak görüp hedef almıştır. Daha sonra kendisinin *Ecce Homo*'da ifade ettiği gibi onu ve eserini “usul usul yayılan ve yakalanması güç bir tehlike durumunu görünür kılmak için bir büyüteç gibi” kullanmıştır (Nietzsche, 1996:26). Hedef, Almanlar arasında yayılmakta olan ancak itibar gören yozlaşmış

kültür ve kişiliktir. Nietzsche'ye göre kendisini “kültür adamı” zanneden Strauss aslında “gerçek kültür insanı”nın zıttı bir tip olup “kültürel görgüsüzlüğü” temsil etmektedir (Nietzsche, 2010b, s. 13-14). Böyle kişilikler ve onların temsil ettiği kültür ve onlara yönelik teveccühe baktığında Nietzsche'nin gördüğü tek şey kültürsüzlük ve barbarlıktır.

Kitabın en göze çarpan özelliği gerçek kültür ve sahte kültür arasında ayrıma gitmesi ve mevcut kültüre ilişkin sorgulamasıdır. Nietzsche burada kültürü “bir halkın yaşam ifadelerinin tümündeki sanatsal tavır birliği” olarak tanımlar (Nietzsche, 2010b, s. 10). Toplumda yaygınlaşan birlikten yoksun yüzeysel kültürü bir çeşit barbarlık olarak değerlendirir. Aydınların kültürel tavırlarını da eleştiren Nietzsche, onları kültüre karşı sorumluluk üstlenmedikleri ve kültürel yozlaşmaya mani olmadıkları için eleştirir (Nietzsche, 2010b). Total bir yozlaşmayla tanımladığı modern kültüre karşı hoşnutsuzluğunu ifade eden Nietzsche'ye göre bu kültür insan ruhunda tehlikeli bir rehavet yaratmaktadır. Dahası Nietzsche burada daha sonraki eserlerinde de dile getireceği modern kültürel hastalığın temel özelliğini dile getirir. Ona göre modernlik kaotik, karmaşık “alacalı bulacalı” bir kültür üretmektedir (Nietzsche, 2010b, s. 52; 1999, s. 129; 2019, s. 14). Filozofa göre bu modern toplumlarının parçalanmışlığına, ortak etostan yoksunluğuna işaret etmektedir. Nietzsche'nin bu dönemde kurtarıcı olarak gördüğü sanata yüklediği görev tam olarak budur: Ortak bir etos-kültür yaratarak toplumu sağlığına kavuşturmak. Bu da ona göre bütünlüklü sanat eseri olan tragedya ile mümkün olabilirdi (Nietzsche, 2018; Young, 2017; Jackson, 2012) ki bu eserin çağdaş yaratıcısı da aşağıda bahsedeceğimiz Richard Wagner'di. Onun için *Tragedyanın Doğuşu*'nun sonunda Almanları adeta kurtarıcı olarak Wagner'i takip etmeye çağırır.

Çağın hastalıklarını gözlemeye ve teşhis etmeye devam eden Nietzsche, *Zamana Aykırı Bakışlar*'ın ikincisini *Tarihin Yaşam İçin Yararı ve Sakıncası* adıyla yayınlamıştır. Tarihe bakışlarda tarihsel bilginin insan yaşamı üzerindeki etkilerine odaklanan filozof, tarihsel bilgi fazlalığının insan sağlığına ve eyleminin canlılığına zarar verdiğini iddia eder ve hastalık olarak değerlendirir. Modern insanın kendisinden muzdarip olduğu “yaşamın şekillendirici gücüne saldırı” bu “korkunç rahatsızlığı” tarih hastalığı olarak adlandırır (Nietzsche, 2015a, s.

86). Birçok açıdan yaşama düşman olan bu tehlikeli hastalık birey ve toplumların ruhları üzerinde büyüklük kuruntusu, içgüdülerin bozulması, kinizm, egoizm, yaşam enerjilerinin felci gibi birçok hasara ve tahribata neden olmakta (Nietzsche, 2015), yaşamı parçalamakta ve yozlaştırmaktadır (Nietzsche, 2015).

Nietzsche'nin tarihi, eserinin başlığının da ifade ettiği gibi kategorik olarak reddetmediğini tarihin yaşam için kullanımının avantajlarıyla da ilgilendiğini vurgulamak gerekir. Tarih yaşamın hizmetinde olduğu sürece değerli ve iştigal etmeye değerdir (Nietzsche, 2015a). Bu nedenle tarih güçlü ve yeni bir yaşam ırmağının, oluş halindeki bir kültürün hizmetine girdiğinde yani “kendi başına hüküm sürüp yönlendirirken değil, daha üstün bir gücün egemenliği ve yönlendirmesi altında, iyileştirici ve gelecek vadeden bir şey olabilir” (Nietzsche, 2015a, s. 14, 1). Esasen “tarih fazlalığı”ndan mütevellit olan “tarih hastalığı”nın panzehiri ise “tarih dışı olan ve tarihistü olan”dır (Nietzsche, 2015a, s. 86). Çünkü ona göre bir birey, bir halk ya da bir kültürün sağlığı için tarihsel olmayan da tarihsel olan kadar gereklidir (Nietzsche, 2015a,). Nietzsche'nin “tarihdışı olan” ile kastettiği şey “unutabilme ve kendini sınırlı bir ufku içine kapatma sanatı ve kuvveti”dir ki bu Nietzsche'ye bir ilaç olarak görünmektedir. “Tarihistü” derken ise “bakışları oluştan çevirip, varoluşa bengilik ve aynılık karakterini veren, sanata ve dine yönelten güçleri” kasteder. Bilim bunlarda kendisine rakip kuvvetler görmektedir. Ona göre bugün bilim tetiklediği “kavramlar depremi” ile insanların tüm güvenlik ve huzur zeminiyle sonsuz olana inancını elinden aldığından yaşam kendi içine çökmekte, zayıflamakta ve yılgınlığa kapılmaktadır. Dolayısıyla bilim/bilgi yaşama hakim olmuş, onun belirlemeye hatta yok etmeye başlamıştır ki bu nedenle kendisinin de ölümüne sebep olacaktır. Oysa asıl olan yaşamın bilgiye/bilime egemen olmasıdır. Bilim, “yaşamın sağlık öğretisi”nin denetim ve gözetimine tabi olmalıdır. Bu öğretinin ilkesi şudur: Tarih dışı olan ve tarih üstü olan, tarihin yaşamı kuşatmasının ve tarih hastalığının karşı doğal panzehirleridir. Biz “tarih hastaları”nın bu panzehirden acı çekiyor olması bu tedavi yönteminin yanlış olduğunu göstermez (Nietzsche, 2015a). Yani ona göre tarih hastalığını aşabilmek için bizlerin kendi yaşam ve etkinliğimize yönelik hem tarihsel hem de

tarihsel olmayan bir bakış geliştirmeniz gerekir.

Eğitimci Olarak Schopenhauer'da Nietzsche, Schopenhauer'i ideal bir eğitimci örneği olarak sunar. Bunun en önemli sebebi onun eğitime yaklaşımıdır. Ona göre Schopenhauer'in asıl önemi çağdaşlarına kendilerini ona göre eğitebilecekleri bir yaşam resmi sunmasıdır (Nietzsche, 2003). Felsefi yaşamın cesur bir örneğini teşkil eden Schopenhauer, çağına karşı mücadele ederek, ‘kendi kendisini iyileştirmiş’ bir kişi (Nietzsche, 2003, s. 22, 33) olarak kendimizi çağımıza karşı nasıl eğitebileceğimizi göstermiştir (Nietzsche, 2003). Eserde yine eğitim kurumlarının çöküşünden, kültürün düşüşünden veryansın eden filozofa göre çağın bilim ve kültürü tamamen barbarlığın hizmetine girmiş; kültürlü kişilerde yozlaşarak kültürün en büyük düşmanı haline gelmişlerdir. Kapitalistleşen yaşamın kültür dünyası üzerindeki olumsuz etkilerinden rahatsız olan Nietzsche'ye göre dünyevileşmenin zirve yaptığı ve her şeye hakim olduğu bu dönemde kültürlü sınıflar ve devletler dahi “aşağılık bir parasal ekonomi” tarafından hızla ortadan kaldırılmaktadırlar (Nietzsche, 2003, s. 37). Tüm kültürel kurumlar ve akademik disiplinlerin tam bir çöküş içinde olduğunu düşünen Nietzsche, bu baptan olmak üzere akademik felsefeyi dahi bir çöküş semptomu olarak okur. Ona göre çağın ruhuna ayak uyduran üniversitede felsefe adı altında yaygınlaşan şey gazetecilik ruhundan başka bir şey değildir (Nietzsche, 2003). Oysa felsefenin asıl görevi üniversitenin verdiği eğitimi yargılayan üniversite dışı “yüksek bir mahkeme” işlevi görmek yani çağın kültürünü yargılamaktır. Bunu ise ancak devletle yollarını ayırmış, çağın ruhundan kurtulmuş “maaşsız veya unvansız” bir felsefe yapabilir. Schopenhauer örneğinde olduğu gibi ancak bu türden bir felsefe “kültürün yargıcı” olabilir (Nietzsche, 2003, s. 93). Ona göre artık tehlikeli olmaktan çıkmış, bir altüst oluşa yol açma kapasitesini yitirmiş olup kimseyi rahatsız etmeyen felsefenin hiçbir başarısından söz edilemez (Nietzsche, 2003). Çünkü felsefe üniversite kürsülerine sığınmış filozof memura dönüşmüştür.

Zamana Aykırı Bakışlar'da Strauss üzerinden bilimselciliği, nesnelciliği, Hegel üzerinden ise zamanın diğer bir hastalığı olan tarihselliği eleştiren ve itirazlarını dile getiren Nietzsche, kendi çağındaki teorik bilgi artışından ve aşırı nesnellik eğiliminden son derece rahatsızdır

ve bunları hastalık olarak görmektedir. Yine çağının “saf bilgi” idealinden de rahatsızdır. Nietzsche’ye göre görevi “dünyevilikle” (materyalizmle) savaşarak “bilgi güdüsünün barbarlaştırıcı etkisini sınırlamak” olan kültürün hekimi “kültürün ancak bir sanatın ya da sanat eserinin merkezileştirici öneminden çıkabileceği” bilgisiyle hareket etmeli ve böyle bir sanat eseri için yolu açmalıdır (Young, 2017:269). Bu eser de ancak sanatçı olan dehanın işidir. Nietzsche’ye göre *Zamana Aykırı Bakışlar*’ın son ikisine adını verdiği Schopenhauer ve Wagner kültürün yenileyicileri ve sağaltıcıları olarak takip edilmesi gereken sağlıklı tipler idi.

DEHAYI BULMAK VE TAKİP ETMEK

Nietzsche’nin dehanın nadir ve yaşayan örneği olarak gördüğü, kendisi gibi Schopenhauer’e ilgi duyan Richard Wagner (Breazeale, 1997; Reitter&Wellmon, 2015) 1870’lerde Nietzsche’nin yaşamındaki en önemli ve etkili figür olmuştur. Öyle ki Nietzsche derin bir hayranlık duyduğu Wagner’i tıpkı Wagner’in kendisini gördüğü gibi “bir dizi modern” olgu tarafından yozlaştırılmış bir toplumda “kültürel yeniden doğuşun itici gücü” olarak görmekteydi (Reitter&Wellmon, 2015, s.71). Bu yüzden Nietzsche’nin erken dönem çalışmaları büyük ölçüde Wagnerci davaya adanmıştır. Wagner’in Nietzsche üzerindeki etkisi en bariz haliyle Wagner’e ithaf ettiği, temel argümanları daha önce “Sokrates ve Tragedi” ile “Dionysos’un Dünya Görüşü” (1870) adlı konferanslarında ortaya konulmuş olan (Nietzsche, 2011), *Tragedyanın Doğuşu*’nda görülür. Tragedyanın doğası ve işlevine dair görüşleri büyük ölçüde Wagner’in etkisi altında şekillenen Nietzsche, Yunan dehasının ve trajik bilgeliğinin neticesi olan tragedyayı yaşamı kurtaracak “kusursuz sanat eseri” olarak görmekte ve bu bütünlüklü sanatı çağın kültürel hastalığının üstesinden gelmenin yegâne sağlıklı yolu (reçetesi) olduğunu düşünmekteydi (Young, 2017:169-170). Nietzsche, eserinin sonunda tragedyanın yeniden doğuşuna dair umudunu dile getirdiğinde kurtarıcı sanatçı olarak gördüğü kişi açıkça Wagner’dir. Onun için okuyucularını “Dionysosçu kuşun davetkâr seslenişine kulak verme”ye çağırır (Nietzsche, 2018, s. 41). Wagner’e kurtarıcı bir misyon biçen Nietzsche için Wagner’in müziği Antik Yunan kültürüne sağlık bahşeden Dionysosçu trajik sanat ve bilgeliğin modern

zamanlardaki yeniden hayat bulmuş haliydi. Erken dönem çalışmalarında sanatı yaşamın yegâne meşrulaştırıcı ve kurtarıcı gücü olarak gören Nietzsche için ancak yaşamı olumlayan bir sanat ile kültürün sağlığını temin edilebilir; modern kültürün yozlaşmışlığı, tükenmişliği ve yaşamdan yoksun oluşunun üstesinden gelinebilirdi.

Bu dönemde Nietzsche, üzerinde etkili olan bir diğer önemli isim erken yaşta eserleriyle tanıştığı ve felsefi dehanın bir örneği olarak gördüğü Schopenhauer idi. Hiç şüphesiz bazı düşüncelerinden etkilenmiş olmakla birlikte onun Nietzsche üzerindeki etkisi esas itibarıyla yaşam biçiminden ve benlik idealinde kaynaklanmaktadır. Nietzsche için Schopenhauer öncelikle mükemmel bir eğitimci idi. Nietzsche’nin Schopenhauer’e hayranlığının asıl sebebi de onun bağımsız bir yaşam biçimi lehine akademik ve kurumsal tüm bağları reddetmesiydi (Breazeale, 1997). Onun için yüksek bir kültür öncelikle bağımsız bir kişilik gerektirmekteydi.

Nietzsche, çağa aykırılığın gerçek örnekleri olarak gördüğü Schopenhauer ve Wagner’in etkisiyle coşkulu bir şekilde bir çeşit kültürel devrim için çalışmak gerektiğine inanmıştır (Reitter&Wellmon, 2015). Ona göre mevcut üniversite yeni bir kültür üretimi için uygun bir yer değildi. Akademik yaşamı bir çeşit boyunduruk altında olmaya benzeten Nietzsche, arkadaşı Erwin Rohde’ye yazdığı bir mektupta “yeni bir Yunan akademisi” kurma projesini dile getirdi. Ona göre bu “acil bir ihtiyaç”tı. Zira mevcut akademinin içinde gerçekliği ifade edecek yeni ve radikal bir şeyin çıkması mümkün değildi (Nietzsche, 2012, s. 105-107). Eğitimin insanları yeni ufuklara doğru özgürleştirme gücüne inanan Nietzsche’nin yatılı bir “özgür üniversite” olmasını planladığı bu akademi düşüncesi onun akademinin “hakim kültüre karşı bir direniş hücresi” olması ve “yeni kültürün tohumlarını yetiştirmesi” gerektiği fikrine dayanmaktaydı (Young, 2017, s. 370). Açıkça mevcut eğitim sistemine karşı koymayı planladığı bu yeni ve zamansız alternatif, Schopenhauer’ın üniversite dersliklerinin sıkıcılığına duyduğu küçümsemeden ilham alacak ve Wagner’in Bayreuth’taki kurum oluşturma çabalarına benzeyecekti (Reitter&Wellmon, 2015). Ancak bu hiçbir zaman gerçekleşmeyecekti.

Devlet, kültür ve seçkin insana dair düşüncelerini muhafaza etmekle birlikte Nietzsche’nin dehanın erken örnekleri

olarak gördüğü aslında kendisinin “yetişmesinde”, kültürel ve düşünsel yörüngesinin belirlenmesinde önemli rol oynayan Wagner ve Schopenhauer’a bakışı tamamen değişecek ve artık onları hastalıklı tipler olarak görecektir. Bu kopuştan sonra özellikle Wagner’e olan hayranlığı ona karşı amansız bir savaşa dönüşecek onu kültürün kurtarıcısı değil, bilakis çağın kültürel çöküşünün en büyük semptomu ve tipik temsilcisi olarak görecektir (Nietzsche, 1994). Başka bir ifadeyle Dionysos olarak gördüğü Wagner sonraki dönemde adeta Deccal’e dönüşecektir. Nietzsche, 1878’de yayınladığı *İnsanca, Pek İnsanca*’ya yazdığı önsözde adeta kendi öz eleştirisini yapar; bu erken dönem yaşam rehberleriyle yollarını ayırdığını ilan eder. Daha önceden fark etmekle birlikte Schopenhauer’un “ahlaklılık karşısındaki kör iradesine gözlerini kapadığını” ve aynı şekilde Wagner’in iflah olmaz romantizmi hakkında kendisini aldattığını söyler (Nietzsche, 2003b, s. 12). Ve akabinde “özgür ruhlar”ın gerçekten gelişini haber verir. Kendisinin de onların bir çeşit hazırlayıcısı olduğunu söyler (Nietzsche, 2003b, s. 13). Burada asıl önemli olan söz konusu bu yeni tipin aslında büyük ölçüde deha olarak gördüğü ve şimdi kopuşunu ilan ettiği, hastalıklı tipler olarak gördüğü eski kılavuzlarından farklı olarak sadece sanat alanında değil, kültürün diğer alanlarında da faaliyet gösterecek olan tipler olmasıdır. Yani dehayı yanlış teşhis etmiş olan filozof yeni dâhileri beklemeye ve onlar için ortamı hazırlamaya devam eder.

KULTURKAMPF: BÜYÜYEN DEVLET VE KÜÇÜLEN KÜLTÜR

Nietzsche’nin düşünceleri daima çağının kültürel eğilimleri ile mücadele zamanıyla etkileşim içinde meydana gelmişlerdir. Nietzsche’nin kültürel meselelere yaklaşımının ve eleştirilerinin tarihsel arka planını büyük ölçüde Bismarck döneminin Kulturkampf politikası oluşturmaktadır. Almanya’nın birliğini müteakip uygulamaya konulan Kulturkampf politikası, Katolik kilisesinin modern devletin büyüyen iktidarına, bu iktidarın tüm okulları kontrolü altına almasına ve Hristiyanlıktan arındırma çabasına karşı bir meydan okuma girişimini (Steinberg, 2024) ve bu girişime karşı Bismarck’ın uygulamaya koyduğu Roma Katolik Kilisesi’nin toplumsal yaşam üzerindeki etkisini tümenden azaltmayı amaçlayan politikaları ifade etmektedir (Drochon, 2016). Bu seküler

hareketin amacı kilisenin kamusal faaliyetlerini ve gücünü kısıtlamak, dini şahsi mesele haline getirmektir (Steinberg, 2024).

Nietzsche, Kulturkampf kapsamında Katolik kilisesine karşı mücadeleye girişen devletin eğitim kurumlarını kontrolü altına almasını; onları kullanma amacını ve biçimini eleştirir. Yeni bir fenomen olarak beliren devletin kendisini adeta “kültür rahibi” olarak görmesini ve göstermesini, eğitim kurumlarını kendi amaçlarının aracı kılmasını, kendisini kültürün en yüksek hedefi haline getirmesini ve tüm “kültür çabalarının mükâfatı” olarak sunmasını eleştirir (Nietzsche, 2010a, s. 58). Nietzsche eleştirdiği bu durum yani tüm kültür kurumlarının devletin çatısı altına alınması ve devletin kendisini kültürün en yüce hedefi haline getirmesini Prusya devletinin Hegel’in devleti tanımlayan felsefi mirasının pratik kullanımının neticesi olarak görür (Nietzsche, 2010a). Geline nokta kendisini adeta kilisenin yerine ikame eden “devlet insanların daha önce kilise içinde tapındıkları o aynı putlara şimdi kendisi içinde tapınmalarını istemektedir” (Nietzsche, 2003, s. 39). Dolayısıyla kilisenin etkisini azaltmaya çalışan devlet, kendisini bir tapınma nesnesine dönüştürmüştür. Devleti Hegel’de olduğu gibi insanın tüm ruhsal enerji ve faaliyetinin yönelmesi gereken en yüksek kurum olarak görmeyi reddeden Nietzsche’ye göre asıl yönelmesi gereken yüce hedef yüksek bir kültürün ve bireyin yaratılmasıdır. Devlet de esas olarak bu amacın gerçekleşmesine hizmet etmesi gereken bir araçtır (Brooks, 2018). Dolayısıyla devlet kendinde bir amaç değil, kendisini aşan bir amacın aracıdır. İşte bu sebeple Nietzsche, devlete ayrıcalık tanıdığı, yüksek ve farklı insan tiplerinin yetişmesine öncülük etmek suretiyle gerçek bir kültürü teşvik etmediği, sadece devletçi bürokratik bir vizyona sahip olduğu için Bismarck’ın Kulturkampf’ını eleştirir. Ona göre gerçekte Kulturkampf popüler basınını resmettiği gibi Katoliklik ile Cermenlik gibi iki kültür arasındaki bir savaş değil, Bismarck’ın Alman kültürüne karşı yürüttüğü bir savaştır (Brooks, 2018). Bu savaşın Alman kültür dünyasındaki sonuçları ona göre son derece yıkıcı olmuştur.

Nietzsche’nin nazarında Bismarck’ın “bürokratik hilelerle yürüttüğü İkinci İmparatorluğu laikleştirme mücadelesi”, Almanya’nın dini ve kültürel geleceğini tanımlama

ve belirleme mücadelesindeki basit bir çatışmadan ibaretti. Nietzsche’ye göre bu nedenle kazanılan askeri başarının yarattığı sarhoşluğa kapılmamak gerekiyordu (Reitter&Wellmon, 2015, s. 73). Çünkü onun nazarında asıl savaş ve zafer kültürel alandaki savaş ve zaferdi. Prusya’nın zaferinden hemen sonra 1870’te bir arkadaşına yazdığı mektupta şöyle yazmıştı: “Evrensel coşku içinde ayık kalacak kadar filozof olmalıyız ki hırsız gelip benim için en büyük askeri eylemlerin, hatta tüm ulusal ayaklanmaların bile kıyaslanamayacağı bir şeyi çalmasını ya da küçültmesini. Önümüzdeki kültür dönemi için savaşçılara ihtiyaç duyulacaktır. Kendimizi bunun için saklamalıyız” (Reitter&Wellmon, 2015, s. 73). Asıl böylesi azametli ve kaçınılmaz bir kültür savaşına hazırlanmak gerektiğini düşünen Nietzsche, *David Strauss: İtirafçı* ve Yazar’da askeri (ve politik) zaferlerin aynı zamanda bir kültürel zafermiş gibi gösterilmesini sert bir şekilde eleştirir. Nietzsche, Fransa’ya karşı kazanılan zafere kamuoyunda büyük methiyeler dizilirken bu zaferin ahlak, kültür ve sanat üzerindeki sonuçlarının ortaya konulmamasından müsteکیدir. Ona göre Fransa’ya karşı kazanılan zaferin kötü sonuçlarından biri kamuoyu ve kamuoyu yapıcılarının bu mücadeleden Alman kültürünün galip geldiği şeklindeki fikirleri ve övgüleridir. Oysa bu yıkıcı bir hayaldir. Çünkü hayal, zaferin yenilgiye dönüşmesine ve “Alman ruhu”nun bertaraf edilmesine yol açabilirdi (Nietzsche, 2010b, s. 7). Alman kültürünün Fransız kültürüne karşı zaferi gibi bir durum söz konusu değildir. Fransız kültürü halâ yaşamakta ve şimdiye kadar olduğu gibi Almanlar halâ ona bağlıdırlar (Nietzsche, 2010b). Bu durumda Nietzsche, bu yanıltıcı yanılsama karşısında Alman kültürünün gerçek durumu ortaya koymaktadır. Ona göre askeri üstünlük kültürel üstünlük demek değildir. Almanya’nın siyasi ve askeri zaferinin bedeli kültürel çöküş olmuştur.

Nietzsche tüm eğitimi kendi denetimine ve amaçlarına tabi kılarak insan(lığ)ın, yozlaşmasına mani olabilecek, daha üstün bir türe dönüşümünü sağlayabilecek değer yaratıcı, yüksek insan tipinin oluşumunun önüne geçtiği düşüncesiyle erken döneminden itibaren kültür ve deha karşıtı bir kurum olarak devlete karşı konumlanır onun hedef tahtasına oturtur. Ona göre mevcut devlet dekadandır ve kültür karşıtı bir yapıdır. Onun için yıllar sonra dahi

geriye dönüp baktığında Bismarck’ın siyasetini kültür karşıtı bir siyaset olarak resmetmeye Almanya’nın kültürel çürümesinin ve hastalığının müsebbibi olarak görmeye devam edecektir. “Pahalıdır bedeli, iktidara gelmenin: iktidar aptallaştırır” diyen Nietzsche’ye göre Bismarck’ın iktidarının bedeli Almanya’nın kültürel sefaleti olmuştur. Devleti her şeyin üstünde tutarak felsefenin, şiirin ve büyük eserlerin sonunu getiren Bismarck’ın kültür politikası “lanetli ortalamalık içgüdü”yle neticelenmiştir (Nietzsche, 2017, s. 49-50). Ona göre Bismarck’ın izlediği bu (büyük) politikalar “tinsel şeyler için gereken tüm ciddiyetlerini” yutmuş, Almanya’yı kültürel olarak Avrupa’nın en sığ ülkesi haline dönüşmesiyle, kültürel üstünlüğün, sanatsal beğeni, zevk ve inceliğin Fransızlara kaptırılmasıyla (Nietzsche, 2017, s. 49-50), en yetenekli ve yaratıcı insanların ulusal-şan ve hırs sunağına kurban edilmesiyle, “tinsel yoksullaşma” ve donuklaşmayla neticelenmiştir (Nietzsche, 2003b, s. 306). Onun için devlet ve kültürü birbiriyle uzlaşmaz gören Nietzsche, zamanın “kültür-devleti” düşüncesinin sadece “modern bir idea”dan ibaret olduğunu söyler. Çünkü ona göre devlet ve kültürün her biri diğerinin aleyhine gelişim gösterir bir diğerinin zararına genişler. Onun için “tüm büyük kültür dönemleri gerçekte siyasal çöküş dönemleridir: kültür anlamında büyük olan şeyler, politika dışı”dırlar (Nietzsche, 2017, s. 52). Nietzsche’ye göre siyasal iktidar/zafer ile kültürel iktidar/zafer aynı şey olmak bir yana bir diğerine karşı konumdadırlar. Bismarck’ın izlediği ve çağında “büyük politika” olarak adlandıran politikaları bu sonuçlarından hareketle “küçük politika” şeklinde adlandırarak tahkir ve tahfif eden Nietzsche, daha sonra bir yeniden değerlendirme ile “büyük politika” kavramını kendi sağlıklı politik vizyonunu adlandırmak üzere yeniden temellük edecektir. Güçlü ve sağlıklı bir kültürün yaratılmasını da amaçlarına dahil eden gerçek büyük politika adına küçük politikayı reddeder.

KÜLTÜREL SAĞLIK REÇETESİ 1: DEHAYI YARATMAK

Nietzsche’ye göre kültürün ve eğitimin en yüce görevi ve gayesi büyük bireylerin yani dehanın yetiştirilmesidir (Nietzsche, 2003). Tüm insanlığın asli görevi bu “büyük” ve “kurtarıcı insanların” ortaya çıkması için durmaksızın çalışmak ve uygun koşulları oluşturmaktır

(Nietzsche, 2003a, s. 54). Doğadaki bitki ve hayvan türlerinin gözleminden elde ettiği bir dersi toplumsal yaşama uygulayan Nietzsche'ye göre doğada olduğu gibi toplumsal hayatta da önemli olan tek şey sıra dışı, güçlü, karmaşık ve verimli olan “üstün tekil örneğe” ulaşmaktır (Nietzsche, 2003, s. 54, 50). Hakiki bir kültürün doğası gereği aristokratik bir karaktere sahip (Nietzsche, 2010a,) olduğunu düşünen Nietzsche'ye göre sağlıklı bir düzende halk, kültür dünyasına önderlik edecek olan (Nietzsche, “dehanın asası” altında itaate alıştırmalı (Nietzsche, 2010a, s. 37) ve hizmet etmelidir. Tarihin görevinin dahi yüksek insanın oluşumuna aracılık etmek, onun yetiştirilmesi için fırsat yaratmak olduğunu söyleyen Nietzsche, Hegelci tarih tasavvurunu yadsıyarak insanlığın hedefinin en sonda değil, insan türünün en üstün örneklerinde olduğunu söyler (Nietzsche, 2015a). Yani deha, tarihi, tarihin sonunda gerçekleşecek bir amaca doğru ilerleten araç değil, bizatihi amaçtır.

Politikanın görevi de aslında bu büyük bireylerin yaratılmasına yardımcı olmaktır. Nietzsche'nin modern liberal devlet ve onun siyasetine yönelik eleştirisinin en büyük nedeni söz konusu devleti ve onun eşitlikçi/ demokratik vizyonunu yüksek insanın tipinin yetişmesinin önünde bir engel olarak görmesidir. Nietzsche'nin erken dönem düşüncesinde seçkin insan tipi sanatsal ve düşünsel kimliğiyle ön plana çıkan, “deha”dır. Dehanın eseri onun gerçek kültür dediği şeyin özünü oluşturmakta ve somutlaştırmaktadır. Nietzsche'nin ilk dönem metinleri kültür dünyasının yüksek insanı olarak gördüğü dehaya romantik dönemin etkilerini taşıyan övgülerle doludur. Ki Nietzsche daha sonraki metinlerinde de bir çeşit ruhani aristokrasi olarak gördüğü ve kendi felsefi gelişim ve değişimlerine bağlı olarak “üstün insan”, “özgür ruh”, “geleceğin filozofları”, “iyi Avrupalılar”, “ruhun tiranları” vb. şekillerde isimlendirdiği bu seçkin insan tiplerinin ayrıcalıklarını anlatmaya, onlar için yazmaya ve umudunu onlara bağlamaya devam edecektir.

Dehanın yetişmesini tüm toplumun lehine bir gelişme olarak gören Nietzsche'ye göre kültürün kendisi için adeta bir “metafizik yurt” işlevi gördüğü “halk kültürünün ana rahminde olgunlaşıp beslenmiş” olan deha, halkın kendisine has tüm güçlerini, en yüce kaderini kendi sembolik varlığında ve ölümsüz bir eserde ortaya koyarak

halkı sonsuz olana bağlar, değişken olandan kurtarır (Nietzsche, 2010a, s. 52). Bu dehanın metafizik işlevidir. O, bunu yaparak kültürün ve kültürün adeta ruhu olduğu toplumun sağlığına hizmet etmektedir. Dehanın yaratıcı ve dönüştürücü etkisine inanan Nietzsche'ye göre dehanın yetişmesi tüm topluma yarar sağlayacaktır. Ancak filozof burada çelişkili görünmektedir. Zira aşağıda da ifade edeceğimiz gibi zaman zaman dehanın sıradan insanın pahasına ortaya çıkacağını söylemektedir.

Eğitimin amacının barbarlıkla mücadeleye öncülük edecek küçük seçkin bir birlik/cemaat yaratmak olduğunu düşünen (Nietzsche, 2003) Nietzsche, yazıları aracılığıyla oluşumunu öngördüğü bu toplumsal, kültürel ve siyasal seçkinler topluluğunu harekete geçirmeyi umar (Abbey, 1998). İlk dönem yazılarında basına ve özellikle kitlelere karşı o dönemde entelektüel çevrelerde oldukça yaygın olan eleştirel bir duruş takınan (Hartog, 2012) Nietzsche, daha sonra “sürü” olarak adlandıracağı kitlelere karşı doğal bir antipati besler; halk eğitime karşı olumsuz bir tutum takınır. Devletin eğitim ve öğretimi yaygınlaştırmasını eleştirir (Nietzsche, 2010a). Ona göre bunu isteyenler “bereket şenlikleri sırasında kendilerine o kutsal doğa düzeninin asla sunmayacağı bir özgürlüğü” istemektedirler. Oysa onlar hizmet etmek ve itaat etmek için doğmuşlardır. Hedef kitlenin eğitimi değil, bilakis seçilmiş, büyük ve kalıcı eserler üretme kapasitesiyle donatılmış insanların kültürüdür. Çünkü “haksever bir gelecek dünya” bir toplumun kültürünü devrin bu yaratıcı bireylerine göre yargılayacaktır (Nietzsche, 2010a: 51). Nietzsche'nin bu seçkin tiplere olan hayranlığı özlem ve iştiağı öyle bir noktaya varır ki halkın eğitimden mahrum bırakılması bir yana aynı amaçla köleliği dahi bir zorunluluk olarak görüp onaylar. Nietzsche'nin *Tragedyanın Doğuşu*'nun bir bölümü olarak tasarladığı ancak daha sonra müstakil bir deneme olarak yayınladığı (Jackson, 2012) *Yunan Devleti*'nde “hakiki sanat ihtiyacı demek olan kültür” üretiminin doğası gereği köleliği gerektirdiğini söyler (Nietzsche, 2015b, s. 21). Çağdaşların kulaklarına ürkütücü gelecek de olsa bunun hakikat olduğunu düşünen Nietzsche, bir avuç seçkin insanın sanat üretimi için çok sayıda insanın sefaletle katlanmak zorunda kalacak olmasını yadırgamaz hatta bunu elzem görür. Bu dehaya sahip olmak için katlanılmak zorunda olunan bir bedeldir.

Hatta ileri giderek savaşı olumlayan ve kültürün üretimini antagonistik bir zemine dayandıran Nietzsche, muhteşem bir kültürü, zafer alayında, arabasına zincirlenmiş mağlupları köleleri diye sürükleyen kanlı bir muzaffere benzetir (Nietzsche, 2015b). Nietzsche'nin bu "sadece-üstinsan-hesaba katılır" yaklaşımı bazı yorumcuların ifade ettiği gibi sadece erken dönem eserlerindeki bir tema değil, aynı zamanda "olgun felsefesinin bağrındaki bir düşünce"dir (Young, 2010, s. 240). Onun için bir toplumun ve kültürün sağlığı bu seçkin insanların varlığıyla mukayyettir.

KÜLTÜREL SAĞLIK REÇETESİ 2: ANTİK YUNAN'A DÖNMEK VE YUNAN YURDUNU KÜLTÜRÜN KIBLESİ KILMAK

Nietzsche'ye göre antik Yunan dünyası ve kültürü hastalıklı modern liberal-demokratik kültür dünyamızdan tamamen farklı ve sağlıklı bir karaktere sahiptir. Bu nedenle Nietzsche daima Antikçağla ilgili olmuş ve bu ilgisini kaybetmeksizin olgunluk döneminde de devam ettirmiştir. Nietzsche'nin yaşamı boyunca hayranlık duyduğu ve modern kültürün panzehri olarak gördüğü bu sağlıklı kültür Sokrates öncesi Yunanlıların trajik kültürüydü. Yaşamı, mücadeleyi ve güç iradesini onaylayan bu kültür Nietzsche için kendi çağının kültürünü değerlendirme standardı ve modeliydi. *Biz Filologlar*'da (1874) ifade ettiği gibi filologun görevi şimdiki zamanı/çağı antik çağ aracılığıyla anlamaya çalışmaktır (Nietzsche, 1911). Aynı görevi daha önce filozofa yükleyen Nietzsche'ye göre filozofun görevi "şeylerin ölçüsünün, hacminin ve ağırlığının belirleyicisi olmak"tır (Nietzsche, 2003a). Onun için filozof kendi çağını başka çağlarla karşılaştırarak değerlendirir. Zira ona göre "mevcut an doyumsuzdur" ve insan daima kendi çağına aşırı değer verdiği için onu sağlıklı değerlendiremez. Bunun için bir tek kişi ya da bir halkın kaderi hakkında geçerli bir hükme ulaşmaya çalışan bir filozof, bunu kendi çağını başka çağlarla karşılaştırarak yapmalıdır. İşte tarih ya da diğer (yabancı) halklarla meşgul olmanın değeri sadece buradan kaynaklanmaktadır. Burada tabi yine Nietzsche'nin aklında antik Yunanlılar vardır. Çünkü etraflarındaki ve önlerindeki yaşamın muhteşem bir mükemmelleşme içinde olduğu antik Yunanlı filozofların varoluşun değerine dair yargısı ona göre modernlerin yargısından çok daha fazla şey ifade etmektedir. "Güçlü

ve coşkun yaşam tutkusu" gösteren bu insanlar (Nietzsche, 2003, s. 32) ve "en güzel yaşam örneği"ni sergilemekteydiler (Nietzsche, 1911:112).

Nietzsche, Alman eğitim kurumlarını yenilenmesi ve gelişimi için Yunanlıların felsefi ve sanatsal başarılarının örnek alınmasını önerir. Ona göre bugün bize düşen görev "büyük, doğal ve insanca olan"ı Antik Yunan'ın kadim dünyasında aramaktır. Çünkü insan orada "özünde tarihsel olmayan" inanılmaz zenginlikte ve yaşam dolu bir kültürle karşılaşmaktadır (Nietzsche, 2015a 63, s. 64). Onun için Nietzsche, Almanlara bu kültür modelini takip etmelerini salık verir. Çünkü onlar ancak bu şekilde zamanın modası haline gelen "sahte kültürü"n üstesinden gelmeyi umabilirler (Nietzsche, 2010a, s. 46). Dolayısıyla Nietzsche için çözüm ne kilisenin dogmatizminde ne de Bismarck'ın devletçiliğinde değil, Grek ruhuyla kaynaştırmak suretiyle Alman kültürünü yeniden canlandırmaktır. Başka bir ifadeyle amaç "klasik kültür" denilen şeyi "kendi zeminine ve biricik kaynağına" bağlamak suretiyle kültürü yenilemek, kültür aracılığıyla Alman varlığını Grek dehasına bağlamaktır. Çünkü "hakiki Alman ruhunun en soylu ihtiyacı" barbarlık nehrinde sağlam bir dayanak" olarak "Grek dehasının elini" tutmaktır. Schiller ve Goethe gibi dahilerin şifa bulduğu Grek ülkesi "en iyi ve en yetenekli insanların hac yeri olmadan" klasik kültür hedefi boşlukta kalacaktır. Ona göre ancak Grek örneği "kültür" ve "eğitim" denen şu "parlak hayalet"ten kurtulmak için çare olabilir (Nietzsche, 2010a: 46). Onun için eğitimin görevi öğrenciyi Goethe, Schiller, Lessing ve Winckelmann gibi "klasik kültürün hazırlayıcı öncüleri ve rahipleri" olan dâhiler aracılığıyla (Nietzsche, 2010a: 41) asıl kültür yurdu olan Helen dünyasına götürmektir (Nietzsche, 2010a). Ancak mevcut kültür/ eğitim kurumları ve eğitimciler insanları bu etik kaynağa taşımayı başarmak bir yana onu kurutmuşlardır.

Burada son olarak Nietzsche'nin özellikle İnsanca, Pek insanca'dan itibaren zaman zaman sağlıklı bir kültürel dönem olarak Rönesans'a da atıf yaptığını da söylemek gerekir. O, özellikle Jacob Burckhardt'ın etkisiyle Rönesans'ta antik kültürün yeniden doğuş imkanını görmüştü. Nietzsche, Burckhart ile birlikte kültüre, yüksek bireylere ve bunların teşvik edilmesinin gerekliliğine ortak bir ilgi duymaktaydı (Regent, 2008). Burckhardt

da Nietzsche gibi vasatlığın hâkimiyetinden ve bireyin çöküşünden nefret etmekte, gerçek kültürün yaratılması ve daha yüksek bireylerin yetişmesi için gerekli önlemlerin alınmasını onaylamaktaydı (Regent, 2008; Burckhardt, 2022). O, bu düşünceleriyle Nietzsche'nin Yunan ve antikçağa dair düşüncelerinin oluşumunda önemli rol oynamıştır.

SONUÇ

Çağını teşhis etmeyi en önemli faaliyet olarak gören Nietzsche için felsefe salt dünyayı anlama faaliyeti olmaktan öte ona müdahil olma ve değiştirme faaliyetidir. O, bunu salt spekülatif bir bakışla değil, burada göstermeye çalıştığımız gibi kültüre yönelik klinik bir bakış açısıyla gerçekleştirmeye çalışır. Haliyle makale boyunca temel sorun Nietzsche'nin esasi bir mesele olarak gördüğü kültür sorununa nasıl bir tıbbi yaklaşım sergilediği, kültüre bu tıbbi yaklaşım ve bakış açısının onun için nasıl bir yeniden değerlendirme imkanı sağladığı ve bundan hareketle de Nietzsche'nin filozofu nasıl "hekim" olarak yeniden tanımladığı ve ona ne türden yeni yükümlülükler yüklediğini gösterme gayreti olmuştur. Klasik filolog olarak antiklerin felsefi uygulama ile tıbbi pratikler arasında kurduğu ilişkinin yakinen bilincinde olan ve aynı bakış açısıyla felsefe yapan Nietzsche, filozofa kendi kültürünün hekimi olma görevi yükler. Filozof hekim çağın kültürel gelişmelerini ve tezahürlerini tıbbi bir yaklaşımla takip etmek ve sıhhatine dair tanı ve tedavide bulunmakla yükümlüdür. Kültür hekimi olarak Nietzsche, çağın kültürüne bir bütün olarak "hastalık" teşhisi koyar ve ona sıkı eleştiriler yöneltir. Ona göre çağın kültür adına tanıklık ettiği şey kültürel barbarlıktan başka bir şey değildir. Bu barbarlığın, kültürel sağlık kaybının nedeni onun gözünde bizzatıhi modernlik olgusunun kendisidir. Nietzsche, hiyerarşiyi yadsıyan, eşitlik düşüncesini esas alan tüm demokratik kurumları ve değerleri kültür yaşamını ve üretimini yıkıma uğratan dekadan değerler olarak görür. Söz konusu değer ve düşüncelerin kültür yaşamına uzanması ve onu belirlemeye başlaması ona göre bir felaket olmuştur. Bu nedenle o, yüksek insanların yetiştirilmesi hedefini bir yana bırakan devletin eğitim öğretim kurumlarını kendi kontrolüne almasına, kendi varlığını korumak amacıyla eğitimi ve öğretimi yaygınlaştırmasına, kendisini en yüce kültür kurumu konumuna oturtmasına ve

en yüce gaye haline getirmesine şiddetle muhalefet eder. Bu çerçeveden bakıldığında Nietzsche'nin çağının kültür hastalığını teşhisini mümkün kılan hastalık semptomlarının günümüzde dahi fazlasıyla mevcut olduğunu söylemek gerekir. Haliyle Nietzsche'nin tıbbi bakış açısı da günümüzün kültürel sorunlarının değerlendirilmesi ve çözümlenmesi için yeni yeni imkânlar ve perspektifler barındırmaktadır.

Nietzsche, yaşamı olumlamayan, yaşamın gelişimine katkı sunmayan ve onu güçlendirmeyen çağın tüm yükselen bilimsel ve akademik trendlerini birer hastalık olarak değerlendirir; yaşama hizmet etmeyen, onu zayıf düşüren saf bilgi, nesnellik ve tarihsellik ideallerine karşı çıkar. Akademinin çağın ruhuna uyum sağlamasına, bürokratik bir kuruma dönüşmesine, yaşamdan koparak kendi içine kapanmasına, kılı kırk yarıcılığına, akademisyenlerin memura dönüşmesine, siyasal olanı en yüksek gaye haline getirmelerine, kültürün sağlığı için sorumluluk üstlenmemelerine, kültürel yozlaşmanın bir parçası haline gelmelerine muhalefet eder. Ona göre çağın tüm kültür kurumları ve akademik disiplinleri bir çöküş içindedirler; tüm öğretim kurumları asli gayelerinden tamamen uzaklaşmış, demokratik trendlere ayak uydurmuşlardır. Bu yozlaşmanın önüne geçmeyi amaçlayan Nietzsche, sağlık reçetesi olacak bir program ortaya koymaya çalışır. Bu çerçevede dehanın yetiştirilmesini ve Yunan tarzı bir kültürün canlandırılmasını çare olarak sunar. Ona göre kültürün asli gayesi sağlıklı bir kültürün olmazsa olmaz şartı olan yüksek insan tipinin yetiştirilmesidir. Bir çağın bir toplumun kültürel sağlığı bu dahilerin eserleriyle ölçülür. Ancak Nietzsche'nin bu seçkin bakış açısının bir kısım riskleri de içerdiğini ifade etmek gerekir. Zira daima büyüklüğün ve büyük olanın yaratılmasına odaklanmak sıradan olanın yıkımıyla sonuçlanabilir.

Nietzsche'nin kültürel sağlık reçetesi tamamen antidemokratik bir karaktere sahiptir. Yaşamı boyunca Batı'nın kültürünün hastalıklı bir kültür olduğunu düşünen Nietzsche, hastalığın şifası olarak daima büyük insanları gösterir. Siyasetin de asli görevi kitlenin refahı değil, dehanın yetiştirilmesi için uygun koşulları oluşturmaktır. Bu nedenle halk eğitime karşı çıkar; eğitim öğretimin yaygınlaştırılmasını doğal kültürel hiyerarşileri yıkan, yozlaşmaya, sıradanlaşmaya yol açan bir barbarlık olarak

görür. Nietzsche, ilk yazılarında görülen bu demos karışıklığını yaşamı boyunca devam ettirecek daima büyük bireyler için yazacak ve onları bekleyecektir. Kültüre şifa arayan Nietzsche'nin teşhisi belki de öncelikle kendisinin en büyük hastalığıydı.

Son olarak Nietzsche'nin kültürel hastalık ve barbarlık olarak tanımladığı olguların halen fazlasıyla mevcut olduğunu söylemek gerekir. Onun için bugünden geriye bakıldığında kültür dünyasının siyasi ve iktisadi zihniyet ve kurumlar tarafından ele geçirilmesine ve domine edilmesine şiddetle muhalefet eden Nietzsche'nin günümüzün kültür endüstrisi ve onun imal edip pazarladığı kültürel dekadansın düzeyi karşısında dehşete düşeceğini tahmin etmek zor değildir. Nietzsche'nin kültürel sağlık idealinin bu ticarileşmiş, vulgarize olmuş, seçkin olanı yadsıyan ve arızı kılan kültür üretiminden hayal kırıklığına uğrayacağını, söz konusu kültürel vakaya bir çeşit kültürel felç/kangren teşhisi koyacağını tahmin etmek zor değildir. Ancak böylesi bir radikal teşhisin kültüre cerrahi müdahale gerektireceği ve bunun da bir kısım tehlikeli içerimleri ve neticeleri olabileceği açıktır. Gerçekte Nietzsche sonrası dönemde Nietzscheci diyebileceğimiz birçok düşünür, sanatçı ve kültür kuramcısı Nietzsche'nin hastalıklı bulduğu modern kültüre farklı cephelerden taarruzda bulunarak onu aşma teşebbüslerine girişmişlerdir. Modernliğin üstesinden gelme girişimi olarak postmodern kültür bu çerçevede değerlendirilebilir. Diğer taraftan hastalık teşhisinin, hastalığa karşı sürekli teyakkuzu teşvik ve hastalığı iyileştirmeye dönük kültürel girişimleri sürekli kılmak suretiyle kültürün sürekli üretimine ve yenilenmesine katkı sağladığını da söylemek gerekir.

KAYNAKLAR

- Abbey, R. and Appel, F. (1998). *Nietzsche and the will to politics*. The Review of Politics. 60, no. 1., 83-114. DOI: <https://doi.org/10.1017/S0034670500043941>
- Ansell-Pearson, K. (2011). *Kusursuz nihilist, politik bir düşünür olarak Nietzsche 'ye giriş*. (Çev. Soydemir, C.). Ayrıntı Yayınları.
- Ahern, Daniel R. (1995). *Nietzsche as cultural physician*, The Pennsylvania State University Press.
- Breazeale, D. (1992). *Philosophy and truth: selections from Nietzsche's notebooks of the early 1870's*. Humanities Press International.
- Breazeale, D. (2012). *Nietzsche: untimely meditations*. introductions to Nietzsche. Cambridge University Press.
- Brooks, S. (2018) *Nietzsche's culture war: the unity of the untimely meditations*. Palgrave Macmillan.
- Burckhardt, J. (2022). İtalya'da rönesans kültürü (Çev. Baykal, B.S.). Panama Yayıncılık.
- Drochon, H. (2016). *Nietzsche's great politics*, Princeton University Press.
- Hartog, W. (2012). *The philosopher as a physician of culture: Kierkegaard, Nietzsche and their diagnosis of modern culture*, Kierkegaard Studies Yearbook, 2012(1):267-300. DOI: [10.1515/kier.2012.267](https://doi.org/10.1515/kier.2012.267)
- Gori, P. (2019). *Nietzsche, Europe, and the Renaissance*, journal Paradosso, no.2, pp. 143-156.
- Jackson, R. (2012). *Nietzsche: kilit fikirler*. (Çev. Yaraç, N.). Optimist Yayınları.
- Nietzsche, F. (1994). *Wagner olayı: bir müzisyen sorunu-Wagner'e karşı: bir ruhbilimcinin yazıları*. (Çev. Toklu, M.O.). Gündoğan Yayınları.
- Nietzsche, F. (1996). *Ecce Homo: kişi nasıl kendisi olur*. (Çev. Alkor, C.). Say Yayınları.
- Nietzsche, F. (1999). *Böyle buyurdu zerdüşt*. (Çev. Oflazoğlu, A.T.). Asa Yayınları.
- Nietzsche, F. (2002). *Güç istenci*. (Çev. Umran, S.). Birey Yayıncılık.
- Nietzsche, F. (2003a). *Eğitimci olarak schopenhauer-çağa aykırı düşünceler III*. (Çev. Atilla, C.). Say Yayınları.
- Nietzsche, Friedrich. (2003b). *İnsanca Pek İnsanca*. (Çev. Atilla, C.). Say Yayınları.
- Nietzsche, Friedrich. (2003c). *Şen bilim*. (Çev. Özşar, L.). Asa Kitabevi.
- Nietzsche, F. (2010a). *Öğretim Kuramlarımızın Geleceği Üzerine*. (Çev. Aytaç, G.). Say Yayınları.
- Nietzsche, F. (2010b). *David Straus: itirafçı ve yazar*. (Çev. Çeviktay, O.). Say Yayınları.
- Nietzsche, F. (2011). *Yunan tragedyası üzerine iki konferans*. (Çev. Kahraman, M.). Say Yayınları.
- Nietzsche, F. (2012). *Seçilmiş mektuplar*. (Çev. Yazgan, A.). Say Yayınları.
- Nietzsche, F. (2015a). *Tarihin yaşam için yararı ve sakıncası-zamana aykırı bakışlar 2*. (Ç. Tüzel, M.). Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları.
- Nietzsche, F. (2015b). *Yunanlıların trajik çağında felsefe*. (Çev. Aytaç, G.). Say Yayınları.
- Nietzsche, F. (2016). *Filozofun kitabı*. (Çev. Bozkurt, N.). Sentez Yayıncılık.
- Nietzsche, F. (2017). *Putların alacakaranlığı*. (Ç. Tüzel, M.). Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları.
- Nietzsche, F. (2018). *Tragedyanın doğuşu*. (Ç. Tüzel, M.). Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları.
- Nietzsche, F. (2019). *İyinin ve kötünün ötesinde*. (Çev. İnam, A.). Gündoğan Yayıncılık.
- Nietzsche, F. (1911). *We Philologists*, Translated By J. M. Kenned- The complete works of Friedrich Nietzsche, The first complete and authorized English translation, edited by Dr. Oscar Levy v.8. The Macmillan Company.109-121.
- Regent, N. (2008). *A 'wondrous echo': Burckhardt, Renaissance and Nietzsche's political thought*, in Vasti Roodt & Herman W. Siemens, Nietzsche, Power and Politics: Rethinking Nietzsche's Legacy for Political Thought. De Gruyter.
- Reitter, P. and Wellmon, C. (2015). *How the philologist became a physician of modernity: nietzsche's lectures on german education*, Representations, Vol. 131, No. 1, pp. 68-104. <https://doi.org/10.1525/rep.2015.131.1.68>
- Savater, F. (2008). *Nietzsche'nin ideası*. (Çev. Nilüfer, S.). İletişim Yayınları.
- Steinberg, J. (2024). *Bismarck*. (Çev. Abacı, H.). Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları.
- Young, J. (2017). *Nietzsche: bir filozofun ve felsefesinin biyografisi*. (Çev. Doğan, B. O.). Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları.